

ניתוח השיר וסיכומו ממערכי השיעור לשירת המאה ה-20

כתב וערך המורה: אלי פררה.

מעשה ביונה / חיים גורי

מעשה ביונה
שירדה על כתפי מרומים,
קלה מאוד,
מגגות עיר החסד והרחמים.

דממנו יחדיו
שעה תמימה ובינינו הרוח.
רציתי לאמור לה:
תמימה, יונה תמימה,
מצאת לך מקום לנח.

מעשה ביונה
שצנחה עד כתפי,
לכנה, חמה.

עד נגעו בה שפתי
והיתה נוצתה אדומה.

בסוגו, השיר הוא שיר מודרני, לא רק מבחינה טכנית של ארגון בתי השיר (ארבעה בתי לא מסודרים: בית ראשון ארבע שורות, שני; חמש. שלישי 3 והרביעי רק שתי שורות) אלא בעיקר בשל נושאו של השיר. יתירה מזאת, השיר מתאר מצב של מערכת יחסים מקרית בין הדובר ליונה שנחה, במקרה על כתפו. המקריות שהיונה נחה על כתף-הדובר מתבטא בתיאור הנחיתה שלה: "היא ירדה ממרומים" כלומר ממקום, שמשמעותו מחייבת, מלמעלה. היות שאנו מכירים היטב את הביטוי "אלוהים שבמרומים" ההקשר מתחיל להיות מובן ומקושר לנושא השיר. לא ירדה מהעץ, אלא מגגות החסד והרחמים. שוב ביטוי מחייב שהקשרו לאלוהים, שהוא אל החסד והרחמים. ובכן לא רק מבחינת טכנית השיר מודרני, אלא ובעיקר בשל הנושא, בשל הביטוי האישי של המשורר, המביע חוויה אישית ונותן לה ביטוי שירי. ואם ניקח בנוסף לכך את הביטויים המטפוריים והדימויים, צירופי-הלשון המפתיעים שבו, והרי לנו שיר מודרני, קצר, יפה ועז ביטוי.

בית א'

בבית זה בא התיאור הראשוני של פגישת היונה עם הדובר. היא צנחה ממרומים על כתפו. התמיהה הראשונה שתפתיע אותנו, היא כמובן, על בטחונה העצמי של היונה, סתם כך לעוף ובמקרה לצנוח על כתפו של מישהו? והרי ידוע לכולנו, שחוץ מאותן יונים בכיכרות שרגילים הן לבני-אדם אשר מלעיטים אותן בגרגירים, באופן כללי הן די-פוחדות מבני-אדם ואינן "מתחברות" בקלות כזאת. מסתבר שנחיתתה של היונה על כתף-הדובר, יש לה משמעות מעבר לתיאור המציאות של יחסי בני-אדם ויונים. היא ירדה ממרומים מגגות החסד והרחמים. כלומר: אם ניקח את מה שהיונה מסמלת; שעלה זית בפיה (עוד מהמקרא) שהיא סמל של חתירה לשלום, נבין יותר בקלות את המשמעות של החיבור הזה בין הדובר ליונה. היא קלה מאוד. קל מאוד לחתור לשלום. לא צריך להתאמץ, הוא יכול להיות בהישג ידינו, עובדה שהיא יורדת בקלות ובלי פחד על כתף הדובר, צריך רק לרצות את השלום והוא כאן, השלום, על הכתף ממש.

עצם הביטוי של כותרת השיר: "מעשה ביונה" מרמז כאילו וזה נעשה במקרה, לא במכוון, אבל יש בהחלט כוונה סמויה של הטפה לשלום מצד הדובר, שבא לידי ביטוי אחר כך בהמשך בתי השיר. זהו רמז מטרים לנושא השיר, על כך שאנו "מפספסים" את ההזדמנות "לתפוס" את היונה, כלומר את השלום, כי ברגע שנגעו בה שפתי הדובר הפכה אדומה.

בית ב'

כאן בבית זה, תיאור ההתרחשות היא רוגעת. הם דממו ביחד, ישבו ביחד ושתקו. היא מצפה שהדובר יפעל לכיוון הסמל שהיא מסמלת – השלום, והוא אינו עושה מאומה. ועוד הוא רצה לומר לה שהיא תמימה. כאילו והיה אומר לה (ב*פארפרזה: "מצאת לך מקום לדרוש את השלום, על כתפי?" - על המילה *פארפרזה ראה הסבר במונחים לשירה בספר "משולחן הניתוחים הספרותיים") וכאן יש להבין שכתפו של הדובר היא סמלית, מטפורית. לא לכתף האישית הוא מכוון, אלא לכתף הכלל-לאומית. זו של העם היושב בציון. האני הלאומי בא לידי ביטוי *סינקדוכי (סינקדוכה – ראה במונחים לשירה בספר) זהו היחיד הבודד המייצג את הכלל. ההאשמה כאילו והיונה היא תמימה, היא אשמת-שווא. לא היונה תמימה, אלא הדובר כמייצג את העם, הוא שאינו מעוניין בה, כלומר בשלום! ולכן הדברים נאמרים במעין אירוניה-עצמית מושחזת, כאילו ואמר לה: מצאת לך מקום לחפש ולדרוש את השלום, הרי הכתף הזאת שאת נחה עכשיו, היא שאינה רוצה בו. לכן נבין גם את הביטוי: "שְׁעָה תְּמִימָה וּבִינֵינוּ הָרוּחַ." היא מחכה ומצפה לתזוזה ממנו לכיוון הסמל שהיא מסמלת, שעה שלמה ישבה וציפתה, אבל ביניהם רק הרוח...

ג'

בית

בבית זה באה החזרה לשם הדגשה. "מעשה ביונה, שבמקרה צנחה על כתפו" התוספת בבית הזה, שתיאור שהדובר מתאר אותה: היונה היא חמה ולבנה. כלומר; אם בתחילה חשבנו שמדובר באמת בחוויה רגילה, שבה פתאום יורדת סתם יונה על כתף של מישהו, בא הבית הזה להבהיר את משמעות נושא השיר. אין זו סתם יונה. היא לבנה, היא בשורת השלום, והיא חמה, והיא באה מגגות החסד והרחמים. הכמיהה לשלום היא ביטוי לעשות עם העם הזה קצת חסד ולרחם עליו. מספיק ההרג והמלחמה, כעת צריכה לבוא שעת החסד והרחמים ולעשות שלום. והשלום הוא חמים, הוא טוב, והוא לבן, מסמל טוהר, אמת ואחוה.

בית ג'

כאן בבית באה ההפתעה, הסיומת האכזרית המתארת את "הפספוס" לשלום. הדו-קיום בין הדובר ליונה היה לשעה קלה. היא תמימה בעיניו, והיא מייחלת לתזוזה לכיוון השלום. וכי מדוע היא תמימה? כי ברגע ששפתיו ייגע בה, הדם האדום, ביטוי מטפורי לתאר את זוועת המלחמה, יכסה אותה והיא תהיה אדומה. אין סיכוי שלעת הזאת, היונה הלבנה, סמל השלום, תביא את הבשורה ושלום ישכון כאן. ברגע ששפתי הדובר, כמייצג את הכלל, ייגע בה, בעצם ולמעשה היא "תיהרג". והיא תיהפך מיונה לבנה ליונה אדומה. אין ברית לשלום בינינו, אלא ברית-דמים יש. על כן הנגיעה הזאת בשפתיו את היונה הלבנה, זאת תמונה ציורית מטפורית, הבאה לתאר את האכזריות שלנו כלפי השלום. אנו ממיתים אותו כבר בנגיעה של שפתותינו. הנשיקה היא נשיקת-מוות, והמוות אינו קר, אפור, זהו מוות אלים צבוע בצבע עז – באדום. כיאה וכסמל למלחמה עקובת-דמים והרג. הנה כי כן זהו נושא השיר.

דרכי העצוב בשיר:

- א. ההקשר המטפורי והסמלי של הביטויים: יונה שיורת "ממרומים", ולא סתם ממרומים אלא מגגות "החסד והרחמים". ההקשר מרמז על הזיקה בין היונה הלבנה, סמל השלום, לבין האלוהים היושב בשמים שמעניק חסדיו ורחמיו לבני-האדם השרויים במלחמה. האל ושליחתו, היונה, באים לבשר שלום, חסד ורחמים.
- ב. תיאור מערכת היחסים בין האדם והיונה. אין זו רק "חית-מחמד", שבאה לנוח על כתפו, כמו היונה ששלח נוח מהתיבה ולאחר שנחה הביאה עלה של זית בפיה, היא הביאה את הרוגע לאחר המבול- את השלום.
- ג. הדימויים והצבעים בהן מתוארת היונה – היא לבנה וחמה, אולם לאחר שאנו בני-האדם נשקנו ונגענו בה בשפתינו, היא נהרגת, לא מוות אפור, אלא מוות קשה מלא דם. נוצותיה הפכו אדומות. הרגנו אותה ואת השלום.